

ԾՐԱԳԻՐ

Կապակերպական կանոնադրութեան
Թրքական Հայտատանի հասկում(1)

Ա.

Թրքական Հայտատանը կը բովանդակէ ըստ
հերիակ քարտէսին, Էրզրումի եւ Վանի վի-
լայէթները, Տիրապէթիկի վիլայէթին հրահա-
մին մասը, պոսիւնք Նարեքդի սանճաքին ա-
րեւելեան մասը (իբր սանճանագիծ ունենալով
Արեւելքէն՝ Նիքրատը), Արկանայի սանճաք եւ
Աղբրդի սանճաքին հրահային մասը, որ Մեծ
Հայտատանի Թրքական մասը կը կազմեն, ինչ-
պէս եւ Րիլէի նահանգիսը՝ Պաթումի եւ
Տրապիզոնի միջեւ՝ վաճառականութիւնն ու
արտածութիւնը դիւրացնելու համար :

Հայտատանի վարչութիւնը պիտի կա-
տարուի հայ ընդհանուր կուսակալի մը ձեռ-
քով, զոր պիտի անուանէ Բ. Դուռը երաշխա-
ւոր պետութեանը հաւանութեամբ : Իր պաշ-
տօնատեղիին պիտի ըլլայ Էրզրում :

Ընդհանուր կուսակալը պիտի ստանայ գոր-
ծադիր իշխանութեան բոլոր իրաւունքները,
պիտի հռչակատար ըլլայ հանրային ապահովու-
թեան ու կարգաւորութեան նահանգին բովան-
դակ ստարածութեան մէջ, տուրքերը պիտի
գումարէ եւ իր պատասխանատուութեամբ պիտի
անուանէ վարչական գործակալները. պիտի
նշանակէ դատաւորները, պիտի գումարէ քա-
նանուր խորհուրդը (conseil général) եւ պիտի
նախագահէ անոր. պիտի հսկէ նահանգին բոլոր
վարչական կազմածքին վրայ :

Իր իշխանութիւնը հինգ տարու ան համար
ստացած, ինչպանուր կառավարիչը պիտի կա-
րենայ Բ. Դուռն հրաժարեցուցով՝ միայն ե-
րաշխաւոր պետութեանը հետ համաձայնու-
թեամբ :

Պիտի կազմուի կողորոշական վարչական
խորհուրդ մը իրեն նախագահ ունենալով ընդ-
հանուր կառավարիչը, եւ որուն անդամ պիտի
ըլլան. 1. — Երեւոյց անօրէնը. 2. — Հան-
քային շինութեանց անօրէնը. 3. — Օրէնդիր
խորհրդական մը. 4. — Հանրային զօրքի ան-
օրէնը. 5. — Քրիստոնեայ զարդոցներու վերա-
սեսուլը. 6. — Մահմուական զարդոցներու վե-
րատեսուլը. Այս վերջինք պիտի անուանուի
ընդհ. կառավարչէն՝ նահանգին Շէրիի պաշտօ-
նէութեան պիտին ստապարկութեամբ :

Նահանգը պիտի բաժնուի սանճաքներու,
եւ այս վերջինքները պիտի ստորաբաժանուին
քազաններու :

Սանճաքներու կառավարիչները եւ քազա-
ներու կառավարիչները կ'անուանուին ընդհ.
կառավարչէն :

Կառավարչներն ու ենթակառավարչները

(1) Բնագիրը հրատարակուած է լ'Ա.Ա.Ե.Գի. 1890
հոկտ. 15ի Թիւրն մէջ :

ընդհ. կառավարչէն պաշտօնն ստացած գլխա-
կաներ են եւ ամէն կերպով դայն կը ներկա-
յացնեն նահանգին ստորաբաժանմանը մէջ :
Իրենց վարչական մէջ իրք օգնական ունին
երկու խորհրդականներ, զոր կը նշանակէ ընդհ.
կառավարիչը :

Բ.

Հանրային ապահովութեան եւ կարգաւո-
րութեան պահպանումը նահանգին ընդհանուր
կառավարութեան վրայ բեռնուած ըլլալով,
նահանգին ընդհանուր եկամուտներուն 2/3 0/0 ին
համարժէք գումար մը ամէն տարի պիտի յանձ-
նուի երեւոյց կայսերական նախարարութեան,
նահանգին եկամուտներուն մնացորդին հա-
նելով ինչ որ պէտք է քաղաքային ու դատա-
րանական ծախքերուն եւ ւ ժամանակակից ոյ աւ
ս միջին իժ ծախքերուն համար, աւելցնելը պիտի
գործածուի հետեւեալ կերպով :

1,8) 0/0 պիտի յատկացուի հաղորդակցու-
թեան միջոցներու եւ ուրիշ հանրագումար շինու-
թեանը հարկ եղած ծախքերուն :

2,30 0/0 պիտի յատկացուի զարդոցներու
հաստատման ու պահպանման : Բարձրագոյն
վարժարաններու յատկացումը գումարները զեղ-
չելով, մնացորդը պիտի բաժնուի, իբր նպատա-
մահմանական եւ քրիստոնեայ զարդոցներուն մի-
ջեւ՝ իւրաքանչիւրը դաւանանքի պատկանող
նախակից ազգաբնակչութեան թաւ համեմա-
տութեան նայելով :

Գ.

Պիտի ըլլայ մահմուական պաշտօնէութեան
պետ մը, զոր պիտի անուանէ Ն. Վ. Սուլթանը,
եւ որ նահանգին մէջ գտնուած Շէրիի բոլոր
դատարաններու վերահսկումը (inspection)
պաշտօնը պիտի ունենայ :

Շէրիի դատարանները միմիայն մահմուտ-
կաններու միջեւ ծագած խնդիրներով պիտի
զբաղին :

Քրիստոնեաներու կամ մահմանականաց եւ
քրիստոնէից միջեւ ծագած բոլոր քաղաքային,
եղեղնական եւ տնտեսական գաղաղբ սովորա-
կան դատարաններուն առջեւ պիտի տեսնուին :
Այս դատարաններէն իւրաքանչիւրը պիտի կազ-
մուի երեք դատաւորէ, որոնց մին նախագահի
պաշտօն պիտի վարէ : Ընդհ. կառավարիչը
կ'անուանէ դատաւորները եւ կը նշանակէ նա-
խագահները :

Հայտարար դատաւորութիւնը (justice de
paix) կը կառարուի քաղային ենթակառավար-
չին եւ իր խորհրդականներուն ձեռքով :

Մասնաւոր կանոնադրութիւններ պիտի ու-
րդեն թիւր, ձեռնհասութիւնը եւ իրաւունք-
ները Շէրիի դատարաններուն, սովորական դա-
տարաններուն եւ հայտարար դատաւորներուն :
Քաղաքային օրինադիրք մը եւ եղեղնական օրե-
նադիրք մը պիտի պատրաստուին՝ Եւրոպայի
արդարադատութեան նոր սկզբունքներուն հա-
մաձայն :

Գ.

Դաւանանքի կառարան ազատութիւն պիտի ըլլայ : Իւրաքանչիւր հասարակութիւն պիտի հանդիս չողայ իր կղերին եւ կրօնական իրօնարկութեանց ծախքերը :

Ե.

Նահանգին հանրային գործը կը բաղկանայ 1) « Ժառանգարժրիւն » մը , եւ 2) « միլիա » է մը :

« Միլիա »-ը պիտի կազմուի , մէկ կողմէ փութեւն , Զեքեզները եւ ուրիշ վաչկատուն ժողովուրդները , 1 , շէրիք , 2 , Նահանգին մէջ հինգ տարիէ ի վեր բնակութիւն հաստատած ոչ-նայ տարրէն :

Ժառանգարժրին պաշանդութեան եւ կարգաորութեան պահպանումը կը զբաղի Նահանգին ամբողջ տարածութեան մէջ : Ան կը գտնուի հրամանատարութեան տակ ժառանգարժրի մը , զոր կ'անուանէ ընդհ. կառավարիչը : Նահրային գործի ընդհ. հրամանատարին առաջարկութեամբ , եւ պաշտօն ունի ի հարկին , ժառանգարժրին ամբաշնչու :

Ուղղական ժամանակ , միլիան գործն կազմը պիտի բաղկանայ զինուած 4000 մարդէ , առանց արդիւն ըլլալու : Կանոնաւոր գործի պահպանողներու զոր կայսերական կառավարիչը պիտի ուղարկուի իր ծախքով : Նահանգին բերդերուն եւ ամրոցներուն մէջ :

Զ.

Հնդհանուր խորհուրդի կազմութիւնը տեղի պիտի ունենայ հետեւեալ ձևով .

Իւրաքանչիւր քաղաք պիտի ուղարկէ երկու պատգամաւոր , մին մահաւտական , միւրը՝ Հայ , ամէն մէկը՝ քաղաքին ժամանակակիս ու քրիստոնեայ ազգաբնակչութիւնէն ընտրուած :

Այս պատգամաւորները՝ սանձաքին գլխաւոր քաղաքը հաւաքուելով՝ միասին պիտի ընտրեն իւրաքանչիւր սանձաքի համար երկու խորհրդական , մին մահաւտական , միւրը քրիստոնեայ :

Ընտրող եւ ընտրելի են՝ երկուսն առանձնապէս . 1. Նահանգին լոյրը ընակելիները որ 25 տարեկանն անցած են , կայուած մը ունին եւ ու եւ ուղղակի տուրք մը կը վճարին .

2. Զանազան գաւառներէն կղերը եւ պաշտանները :

3. Ուսուցիչներն ու վարժապետները : Ընչացած հասարակութեանց պետքը , իրենց պաշտօնին բերմամբ՝ անգամ պիտի ըլլան այս խորհրդին : Իւրաքանչիւր կրօնի համար՝ մէկ հոգի :

Հնդհանուր խորհուրդը տարին անգամ մը ի ժողով կը գումարուի Նահանգին գլխաւոր քաղաքին մէջ՝ Նահանգին պիւտնէն եւ տուրքերու բաժանարար քննիչը եւ վերստուգելու համար : Ընդհ. կառավարիչը պէտք է անոր ներկայացնէ ելեւմտից տուրքերուն հաշուետւութիւն մը :

Տուրքերու զանձման եւ բաժանման սխա-

տեմը պիտի փոփոխուի՝ երկրին հարստութեանց զարգացումը դիտարկելու նպատակով :

Ընդհ. կառավարիչը եւ ընդհ. խորհուրդը համաձայնութեամբ՝ պիտի որոշեն հինգ տարին անգամ մը՝ այն գումարները որ պէտք է Բ. Դրան յանձնուին՝ ըստ վերեւ յիշուած տրամադրութեանց :

Է.

Միջազգային յանձնաժողով մը պիտի անուանուի մէկ տարւան համար՝ Երաշխաւոր պետութիւններէն , հակելու համար գործադրութեանը վրայ այս կանոնադրութեան , որ փութեւն թրքոյին ստորագրուի մէն երեք ամիս յետոյ ի գործ պիտի դրուի :

ՄԵԿ ՔԱՆԻ ՆՈՅԵՐ

Հայաստանի վարչութեան մէջ մշտնջիւղի քարեկոնողական մասին

Եւրոպական պետութիւնները , փախաբելով որ Արեւելքի մէջ տեւականութեան հանգամանք ունեցող իրենց վիճակ մը հաստատուի , իրենց ուշադրութիւնը դարձնելին , ինչպէս Պալատեան Նահանգներուն , Նոյնպէս եւ Փոքր Ասիոյ այն մասին վրայ որ օրդանն է հայ ցեղին : Բ. Դուր ինքն իսկ հարկը զգացած է այդ ճարտարագործ , աշխատանքի եւ ուշիմ ազգութիւնը չձգելու այն ողորմելի վիճակին մէջ ուր կը գտնուի , հեռու Եւրոպայէն եւ անոր ներկայացուցիչներէն : Անօգուտ է խափի հոս իրենց հայրենիքին մէջ մնացող Հայերուն վրայ , անօգուտ մահաւանդ անոնց այդ կոչողութիւնը լսողցատեղ իրենց Կովկասի մէկ միլիոն ազգակիցներուն հետ : Բ. Դուր , քանի որ Սան-Սթեֆանօյի զայնագրին մէջ յանձն առած է բարելաւութիւններ մտցնել Հայոց վարչութեան մէջ , քանի որ այդ ժողովուրդը Բիւրտեքոն գէմ պաշտպանելու ստիպողականութիւնը ընդառնած է , հաստատած եւ խոստովանած է ուրիշն այն յոյժ վարչութիւնը որուն տակ Հայերը կը հեծնեն եւ այն լքեալ վիճակը ուր կը գտնուին քիւրտ ցեղերուն հանդէպ :

Հայերը քաղաքական գոյութեան մը , քաղաքական անկախութեան մը աչք չունին , քաղաքային (civil) ազատութիւններ կ'ուզեն , հաստատութիւններ որոնք հրաշխաւորեն իրենց սպանդութիւնը , իրենց ինքեքը , իրենց կիւնքի իրաւունքը՝ վերջ ապէս :

Եթէ այս քաղաքային ազատութիւններ , որոնք 1840-ին ի վեր հանդիսաւորապէս խոստացուած են Կիւլհանէի Խաթիթ Շէրիֆին մէջ , եւ յաջորդ իյաթիթիով չեղուած են , իրականապէս գործադրուած ըլլային , այդ աշխատանքը